

gedeputeerde staten van Friesland, waarbij het drukken en verspreiden verboden wordt van de „Verhandeling over de Verdraegzaamheid in het stuk van Religie, door den heer Voltaire, uit het fransch vertaald” en in Leeuwarden verschenen. Dit geschiedde omdat het boek bevatte „vele ergerlyke en aenstootelyke passagien en bewoordingen niet alleen, maer ook geschikt was tot versmadinge van den ganschen geopenbaerden godsdienst”.

Eindelijk vinden wij nog eene publicatie van de staten van Holland van 1 Mei 1773, waarin het schrijven of uitgeven van boeken en geschriften verboden wordt, die de christelyke religie in het algemeen en hare leerstukken in het bijzonder tegenspreken en bespotten. Daaruit toch zouden losbandigheid en omkeering van de goede orde van zaken kunnen voortspruiten, ja, de soevereine macht der staten zou dientengevolge kunnen worden aangetast. De daders zouden daarom met verbanning worden gestraft; de aanbrenger kreeg duizend gulden.

Wie nagaat wat er in de tachtiger en negentiger jaren dier achttiende eeuw gebeurd is, kan zich levendig begrijpen, dat de staten, prat op hunne soevereine macht, maatregelen namen om den stroom van literatuur te breidelen, die hunne macht bedreigde en zelfs straks zou helpen vernielen. Het staatkundig belang, gepaard met dat hunner personen, is thans de groote drijfveer der boekencensuur. Ter wille der rechtzinnigheid zelve doet zij zoo goed als geen dienst meer. Dit blijkt onder anderen ook hieruit, dat, toen de staten van Holland in 1765 en de volgende jaren van plan waren boeken onder censuur te stellen, die op spotachtige wijze de gronden van den christelyken godsdienst of de Heilige Schrift alsmede de ware gereformeerde religie behandelen, dit plan werd aangehouden op grond van het verzet dat er tegen kwam, in naam van de vrijheid, en eerst later, zooals wij hierboven herinnerden, in 1773 eene publicatie in dien geest verscheen. Maar het was dan ook het laatste.

Wat de opvolging der plakkaten betreft, liet deze ten allen tijde, vooral in de grootere plaatsen, veel te wenschen over. Dáár plachten de regenten hun eigen weg te gaan en was de invloed der kerkelyke personen en colleges veel geringer dan in de kleinere gemeenten. Slechts een enkele maal, zooals de amsterdamsche magistraat in 1710, toen hij streng de uitgave en den verkoop van verschillende sociniaansche geschriften verbood, zorgden zij voor een deugdelijke uitvoering. Veelal echter lieten zij oogluikend den verkoop van door de staten verboden literatuur toe. Ook in dit opzicht werkte de vroegere staatsmachine slecht.

HOOFDSTUK XIX

De commissarissen-politiek.

Van af de synode te Dordrecht in 1578 zijn, wanneer men Drente en Zeeland uitzondert, meestal in alle provincies, jaarlijks

synoden gehouden, waarop nu en dan één of twee commissarissen-politiek tegenwoordig waren. Alleen in den eersten tijd zonden de staten dikwijls nog geen commissaris; ja in 1580, 1582, 1584 en 1585 werden in Holland zelfs geen synoden gehouden, omdat de staten vaak weigerden de synodale besluiten te bekrachtigen en dus die samenkomsten toch vergeefs waren. Ten aanzien van de particuliere hollandsche synoden zien wij soms dezelfde huivering bij de staten om commissarissen te zenden. In 1583 wordt dit hun door de predikanten gevraagd. Het antwoord luidt dat dezen eerst de punten moeten opgeven, die zullen worden behandeld, en in elk geval moeten zorgen dat niets tegen den wil der staten gebeurt. Als de vraag wordt herhaald, berichten de staten dat de synode, die reeds bijeen is, hare samenkomsten kan voortzetten, maar geen harer besluiten kracht zal hebben, tenzij zij hun zijn medegedeeld en zij door hen zijn bekrachtigd. Maar commissarissen zonden zij niet, waarschijnlijk omdat zij op deze wijze de handen nog meer vrij hielden. Daaruit laat zich dan ook verklaren, dat men van de zijde der kerk gewoonlijk verheugd was, als de commissarissen verschenen. Zoo lezen wij in artikel 71 van de acten van de hollandsche synode van 28 Augustus 1589 te Gouda, dat de gedeputeerden gelast zijn prins Maurits en de staten te bedanken, omdat zij twee commissarissen, namelijk de heeren G. van Wijngaarden en L. Casembroot, hadden gezonden „beijde professie van de religie doende ende in kerkelycke saecken geoeffent ende dat 't hen believen wille in toecomende tijden daerop reguart te nemen”.

Sinds 1591 kwam in het houden van particuliere synoden in Zuid-Holland en de afvaardiging van commissarissen-politiek een vaste regel, door het besluit der staten, dat jaarlijks zulk een synode mocht worden uitgeschreven en gehouden, ten overstaan van hunne gecommiteerden. Voor dat jaar waren deze laatsten de heeren van Benthuysen, president, en de reeds vroeger genoemde L. Casembroot, raad van het hof van Holland. In de noordhollandsche synode van 1591 waren als commissarissen-politiek de heeren W. van Nievelt en de raadsheer Borre aanwezig, met de opdracht om te zorgen dat geene dan kerkelijke zaken op de synode werden behandeld en over geene politieke werd gesproken, en ook vooral om mede te deelen dat geen particuliere synoden, zonder toestemming der staten, werden gehouden. Dit laatste had, uit vrees voor hun gezag, dan ook steeds minder plaats. Zelfs zien wij dat men de synode te Leiden in 1592 niet durft openen, voordat de commissarissen-politiek zijn gekomen en dat men zelfs vandaar eene deputatie, bestaande uit Ds. J. Bastingius en Ds. J. Wtenboogaerd, naar Den Haag zendt om te informeren hoe het met de toezending dier commissarissen staat „ende d'onschult der vergaederinge des Synodi tot Leyden byeen gecomen, te vertonen ende te kennen te geven”. De kerk moest zich hoe langer zoo meer onder het juk der staten krommen, totdat deze van wege de toenemende twisten

met de remonstranten van 1608 tot 1618 de synodale samenkomsten verboden.

De *nationale* synode te Dordrecht in 1618 was de eerste, waarop commissarissen-politiek verschenen. Dit was noch het geval op die te Dordrecht van 1578, noch op die te Middelburg van 1581, noch op die te Den Haag van 1586 het geval geweest; slechts op de provinciale en particuliere synoden werden zij tot dusverre afgevaardigd. Maar thans vinden de verschillende provincies te Dordrecht hunne politieke vertegenwoordigers. Het is een eerbiedwaardige reeks mannen: Martinus Gregory, doctor in de beide rechten, eerste raad van het hof van het vorstendom Gelder en het graafschap Zutphen; Henricus van Essen, raad van het vorstendom Gelder en het graafschap Zutphen; Walraven van Brederode, baron van Vianen en Ameyde, burggraaf van Utrecht, Heer in Noordeloos enz., Hugo Muys van Holy, ridder, schout der stad Dordrecht en baljuw van het land van Strien; Jacob Boulens, burgemeester der stad Amsterdam; Gerard van Nieuburg, burgemeester der stad Alkmaar; Rochus van den Honert, eerste raadsheer van den hoogen raad van Holland, Zeeland en West-Friesland en curator der academie te Leiden; Nicolaas Cromhout, president van het provinciale hof van Holland, Zeeland en West-Friesland; Simon Schotte, doctor in de beide rechten, secretaris der stad Middelburg; Jacobus van Campe, doctor in de beide rechten, raadsheer der staten van Zeeland; Frederik van Zuylen van Nieuvelt, heer in Aartsberge, Berckewoude, van Enge; Willem van Hartevelt, burgemeester der stad Amersfoort; Ernest van Aylva, gecommiteerde raad der Heeren van Friesland en grietman in Oostdongerdeel; Ernest van Harinxma, eerste raadsheer van het provinciale hof van Friesland; Henricus Hagen, riddermatig edelman te Vollenhove; Johannes van Hemert, burgemeester der stad Deventer en gecommiteerde in de vergadering der staten-generaal; Hieronymus Isbrants, doctor in de beide rechten, en Etzardus Jacobus Clant, heer in Essinga en Sandwer. Aan deze allen wordt namens de staten-generaal opgedragen, in alle zittingen en bij alle handelingen der synode tegenwoordig te zijn, en met voorzichtigheid, raad en beleid alles, wat tot hun opzicht en zorg behoort, zóó te leiden als de staten hun dit in 't bijzonder hebben aangewezen. Uit deze bijzondere instructie blijkt onder andere, dat door hen de synode moest geopend worden. Zij moesten zorgen dat er geen politiek werd behandeld noch dingen, die beter op een provinciale synode konden worden besproken. Van hen hing het af, of de buitenlandsche theologen op de vergadering een beslissende stem zouden hebben. Door hen moest worden gewaakt dat de kerkorde niet streed met staten-besluiten of met het publiek- of privaatrecht, en dat de patronaatsrechten niet werden aangetast. Zij moesten zorgen dat de noodige spoed gedurende de behandeling der zaken werd betracht, en er op letten dat straks geen acten of wat ook van wege de synode werd uitgegeven dan met de

clause : „de Synode Nationael onder d'authoriteit van de Ho. Mo. Heeren Staeten Generael tot Dordrecht". Ongetwijfeld hebben zij dan ook hun grooten invloed in deze synode, gelijk in alle andere, doen gelden. Echter was er over 't algemeen eene groote mate van overeenstemming tusschen hen en de mannen der kerk. Slechts een enkele maal dreigde er tusschen den president der synode, J. Bogerman, en tusschen de commissarissen-politiek een verschil — en moest eerstgenoemde het hoofd buigen.

Na de synode van Dordrecht worden de commissarissen-politiek in Holland steeds uit dezelfde colleges gekozen. Op de zuidhollandsche synoden fungeert daarvoor steeds — behalve in 1632 Andries de Wit — een lid van den hoogen raad met één lid van den magistraat uit de stad, waar de synode samenkwam, en in de noordhollandsche synoden altijd een lid van den Hove Provinciael met één lid van den magistraat. Dikwijls benoemde de magistraat twee zijner leden, die dan elk een week de vergadering der synode bijwoonden. Wanneer de synode ergens in het privaat domein van den prins van Oranje vergaderde, hetzij in de graafschappen Buren, Leerdam en Kuilenburg en de baronie van IJsselstein, hetzij in de baronie van Breda, dan wees deze één of twee commissarissen-politiek aan. Na zijn dood oefenden „de heeren van den raade en rekeninge" dit recht een enkele maal uit, gelijk later de voogd of de voogdes van de vorstelijke kinderen. Zóó lezen wij dat Mr. J. van Essen in 1719 de synode te Breda bijwoont „wegens de heeren van den raede en rekeninge van zijne koninklijke Majesteit van Groot-Brittannië glorieuser memorie", en Mr. P. B. de Beaufort, rade en rekenmeester in 1752, gecommiteerd wordt op de synode te Breda „door hare Koninklijke hoogheid Anne Kroonprinces van Groot-Brittannië, prinses douairière van Oranje en Nassau, als moeder en voogdes der hoogvorstelijke kinderen". In de overige streken van het land waren het steeds de staten of hunne gecommiteerde raden, aan wie de dag en de plaats der kerkelijke vergaderingen moesten worden medegedeeld, en door wie de commissarissen-politiek werden aangewezen om toe te zien, dat daarin geen politieke zaken werden behandeld noch kerkelijke zaken „den staat van de kerke in het gemeen aangaande". Bovendien werden aan de commissarissen-politiek herhaaldelijk instructies gegeven, die de bedoeling hadden de synoden in hare uitgaven, ten laste van het land, te beperken. Zoo vinden wij een besluit van 31 Augustus 1661 : „De commissaris zal over de onkosten van het toestellen der vergaderplaetse des Synodi, met al hetgeene daar aan vast is, alsmede over de behoeften van papier, pennen, inkt, inktpotten, en alle diergelyke, tot de voorsz. Synode gerequireert werdende, niet meer laten brengen ofte gedogen geleden te worden tot laste van den Lande, als eens de somme van honderd en twintig guldens".

Zeer groot was ten allen tijde de invloed der commissarissen-politiek. Zij zorgden bijtijds present te zijn, omdat de synode buiten

hen niet kon doorgaan. Hun eerste werk was het onderzoek der gravamina, die in de synode zouden worden behandeld, want al hadden de staten 17 Juli 1628 besloten dat zij in 't vervolg geen synoden meer toestonden, tenzij eerst de gravamina aan hen waren medegegeeld, niet altijd werd aan deze verplichting voldaan. Den 17^{en} September 1642 hooren wij dan ook de commissarissen-politiek Pauw en Van Hoey in de vergadering der gecommiteerde raden betoogen „dat de besoignes van de Sinodus mede mercelyke souden kunnen werden verkort, ingevalle voor den aanvang van dien de Commissarissen ter handen gestelt wyerden de Gravamina en de acta prioris Sinodi”. Nadat zij hunne credentiebrieven hadden getoond, namen zij zitting. Presideeren deden zij wèl niet, maar door hun gezag oefenden zij een overwegenden invloed op den gang van zaken uit. Zij schorsten soms de beraadslagingen ; legden het zwijgen op ; verboden de behandeling van een of ander punt ; oefenden het recht van veto uit. Als zij het niet goedkeurden, werd er geen omvraag, althans over eenige nieuwe zaak, in de vergadering gedaan. Ook zagen zij toe, dat alleen zij, die op de synode behoorden, aldaar tegenwoordig waren, vooral ook om de kosten niet te hoog op te jagen, en om dezelfde reden dat de vergaderingen niet te lang duurden. Als er moeilijke kwesties behandeld werden, vroegen de commissarissen-politiek soms tijdens de vergadering nadere adviezen aan de staten.

Ten tijde van Johan de Witt werden soms strenge bevelen aan de commissarissen-politiek medegegeven. Zóó besloten de staten in 1659, dat de commissarissen-politiek op geenerlei manier mochten toelaten, dat op de synode gediscussieerd werd over de kwestie van de waarneming van den rustdag, en nog veel minder dat daaromtrent iets werd besloten. Men moest zich eenvoudig houden aan de beschikking te dezen opzichte van de synode te Dordrecht van 1619. Zóó verboden zij in 1664 dat er op de synode iets zou gezegd of gedaan worden tegen het publiek gebed, dat 13 Maart 1663 was vastgesteld.

Als de synode was geëindigd, rapporteerden de commissarissen-politiek aan de staten wat geschied was, en wanneer deze niet vergaderden, aan de gecommiteerde raden, welke laatste zich echter verontschuldigten, als de staten spoedig samenkwamen. De gewoonte was dat dit rapport jaarlijks werd uitgebracht ; een enkele maal, als er b.v. geen gewichtige zaken waren voorgevallen, sloegen men een jaar over. De resolutie van 24 Juli 1698 vermeldt ten minste, dat Mr. H. Rosenboom, president van den hoogen raad, die commissaris-politiek was op de zuid-hollandsche synoden van 1691 tot 1698, rapporteerde wat in die synoden was voorgevallen en speciaal wat in de laatste synode van Dordrecht was geschied. De commissarissen-politiek boden dan tevens de geschreven synodale acten aan de staten aan.